

Selinger Sándor¹

Az egykori Külső-Szolnok–Kővár vidéki Unitárius Egyházkör településeinek térinformatikai alapú adatbázisa

Ma olyan globálisan kiterjedt digitális térben élünk, melyben az emlékek és az írott, dokumentált emlékezet megjelenítése egészen más dimenziót nyer. Így nem meglepő az a törekvés, mely szerint folytatni akarjuk a térinformatikai szemléleten alapuló egykori erdélyi unitárius egyházkörök és településeinek térinformatikai alapú adatbázisának építését.

Jelen dolgozatunkban az Uzoni-féle egyháztörténetben szereplő, a XVI. sz. elején alkotott közigazgatási beosztás szerinti ötödik egyházkör, az egykori Külső-Szolnok–Kővár vidéki Unitárius Egyházkör településkataszterével foglalkozunk.

Ebben a tanulmányunkban a településkataszter táblázatának feltöltésekor a már korábban közölt Belső-Szolnok megyei egyházkör egyházközségeinek feldolgozása során alkalmazott módszertant vettük alapul. Az egykori Külső-Szolnok–Kővár vidéki Unitárius Egyházkör és településeinek feltérképezése esetében ugyanarra a térinformatika szakterületre által megválaszolható kérdésre kerestük a választ, hogy *hol, mikor és miért* alakultak ki az egyes *egyházkörök, anya- és leányegyházak, szórványok*.

Ismeretes, hogy több egyháztörténeti forrás is Uzoni munkájára hivatkozva az egykoron létező eklézsiák keletkezési idejét valamikor a XVI. sz. második fe-

¹ Dr. Selinger Sándor 1945. június 28-án született Nagybányán. Fizikus-informatikus, egyetemi docens a Budapesti Műszaki Egyetemen, korábban a Gábor Dénes Főiskola Műszaki és Alaptudományi Intézetének igazgatója.

lére datálja. Így ezen egyházkör települései is többségükben már az 1568–1570-es években unitáriusokká lettek, és a XVI. században népes unitárius egyházkört alkottak.

Annak ellenére, hogy ezen unitárius egyházkör esetében a települések döntő hányadában a keletkezés pontos időpontja nem ismeretes, jelen esetben is az általánosan elfogadott megállapítást vettük alapul, nevezetesen, hogy az 1570-es évek elejére az új, unitárius vallásfelekezet a legtöbb erdélyi magyarlakta faluban és városban otthonra talált.

A Külső-Szolnok–Kővár vidéki unitárius egyházkör és településkataszter felépítése során is a rekonstrukcióhoz felhasznált időbeli alapadatokat az idevágó unitárius egyházi történetírásokból vettük. Nevezetesen a Kénosi–Uzoni-féle unitárius egyháztörténetében és az unitarizmus általános történetével foglalkozó egyéb könyvekben és tanulmányokban, illetve folyóiratokban közölt adatokat dolgoztuk fel. Megállapítható, hogy ezúttal is sokszor hiányos vagy csak valószínűsíthető adatokat találtunk.

A megjelölt történeti időpontokat a térinformatikai adatbázisban szakadatként szerepeltetjük. A hozzájuk kötött esemény, az egyházközségi lét és annak földrajzi helye az adott időponttal rendelkező állapotra vonatkozik.

Az egykori Külső-Szolnok–Kővár vidéki Unitárius Egyházkör Erdély északnyugati részén terült el. Ez az egykori unitárius egyházkör a XVI. sz. második, ill. a XVII sz. első felében ismeretes közigazgatási beosztás szerint azonban több közigazgatási területet is magában foglalt: Közép-Szolnok vármegyét, Kővár vidékét és Kraszna vármegyét.

Közép-Szolnok vármegye vagy Kis-Szolnok vármegye: az egykoron egységes, Szamos menti Szolnok vármegye utolsóként említett külön tagja. Kraszna vármegyével együtt Szilágyságnak is nevezték. Északon Szatmár vármegye, Keleten Szatmár és Belső-Szolnok vármegye, délen Belső-Szolnok, Doboka, Kraszna és Bihar vármegye, nyugaton Bihar és Szatmár vármegye határolta. A XVII. századig magában foglalta Kővár vidékét is.

Kővár vidék 1549–1876 között önálló közigazgatási területet alkotott, a Szamos, Lápos, Kékes és Kapnik folyók, illetve a keleti vízvásztó hátságok által határolt területen.

1876-ban területét felosztották Szatmár és Szolnok-Doboka vármegyék között.

Kraszna vármegye a Kraszna és a Berettyó felső szakaszának vidékét foglalta magában, melyet délkelet felől a Meszes-hegység határolt, délnyugat felőli folytatása a Réz-hegység, régi nevén Igyfan-erdő volt. 1571–1876 között a Partium része, hol Erdélyhez, hol pedig a Magyar Királysághoz tartozott.

1876-ban a vármegye megszűnt, és Közép-Szolnok vármegyével egyesítve Szilágy vármegye alkotórészévé vált.

Az unitárius településkataszter felépítése során arra a következtetésre jutottunk, hogy Uzoni, Kanyaró és mások tanulmányai ugyan több települést is ehhez az egyházkörhöz sorolnak annak ellenére, hogy a XVI. sz. végén, illetve a XVII. sz. elején közigazgatásilag Kraszna vármegyéhez tartoztak. Ennek ellenére általánosan Külső-Szolnok–Kövár vidéki Unitárius Egyházkör az egyházkör elnevezése. A felsorolásban Kövár vidéke közigazgatási területéhez kapcsolódóan egyetlen egy unitárius ekléziát sem találtunk. Ennek az egyik magyarázata talán az is lehet, hogy az egykori Kövár vidéke 71 településéből, falvából 1405-ben 49 települést határozottan román faluként említenek, az 1566 körül keletkezett urbáriumban már 65 ilyen település szerepel.

Basilus István 1568 után az unitárius hitet próbálta a Partiumban, azon belül is a Szilágyságban terjeszteni. Néhány helyen sikerült is gyülekezetet alapítania, pl. Ilosván, Perecsenen, Rátonon és Krasznán. Ezek a gyülekezetek azonban nem voltak hosszú életűek, a XVI. század végén az unitárius hívek visszatértek a református egyházba.

Tanulmányunkban a felhasznált egyháztörténeti források alapján megállapítható, hogy a térinformatikai alapú településkataszterben felvett és a térképen ábrázolt 31 településből 16 település esetében található utalás arra, hogy olyan egyházközség, mely a XVI. században jött létre, de ezek létezésének időintervallumáról csak feltételezések vannak (1. ábra).

Ez a feltételezés különös hangsúlyt kap annak a fényében, hogy Markó Dániel ev. ref. esperes 1620–25 körül tért át az unitárius vallásról, míg Markó Mihály kövári és közép-szolnoki kerületi esperes 1646-ban történt áttéréssel ezek az unitárius ekléziák teljesen eltűntek.

Korábbi tanulmányunkban közölt folyamatábrán is megjelölt kategóriába sorolható 15 település: az unitárius eklézsia létezésére nem találtunk utalást semmilyen konkrét időpontra vonatkozóan, tehát ezen egyházközségek léte csak valószínűsíthető, bár unitárius történeti leírások említik őket.

Összefoglalás

A településkataszterben az általunk felhasznált irodalmi adatok alapján (1. táblázat) felsorolt egykori unitárius egyházközségek időkorlátos léte látható. Ebben a táblázatos formában mutatjuk be a korabeli vármegyrendszeri besorolás szerint azokat a településeket, amelyek a XVI–XVII. században feltételezhetően unitárius egyházközségekkel rendelkeztek. Ezen egykori unitárius

egyházközösségek léte két jól elkülöníthető időintervallumra korlátozódik. Ez a tény a térképeken is jól ábrázolható (2. ábra, 3. ábra).

A megjelölt időintervallumok a megalakulást követően az általánosan elfogadott 1571-es évet mint az adott egyházközösség keletkezésének évét feltételezve:

1571–1622 időintervallum, melynek vége egybeesik a Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem (1613–1929) idejében zajló ellenreformációs törekvésekkel,

1571–1646 időintervallum, melynek vége egybeesik a fentebb említett eseres áttérésével magyarázható.

Ebben a tanulmányunkban is a térinformatika alapján szerkesztett, Erdély észak-nyugati részén elterülő egykori Külső-Szolnok–Kövár vidéki Unitárius Egyházkör keretében az unitárius egyházközösségi lét térbeliségének változása, illetve az ez által kirajzolódó „*térfogaló vagy megtartó erő*” hatótávolsága további adalékként szerepel az erdélyi unitarizmus XVI. sz. második felében történő terjeszkedésének tanulmányozásában.

Irodalom

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. köt. Budapest, 1890.

Ferencz József: *Unitárius kis tükkör. Az unitárius egyház történelme, hitelvei, szertartásai és alkotmánya*. Átdolg. Vári Albert, Cluj-Kolozsvár, 1930.

Kanyaró Ferenc: *Unitáriusok Magyarországon a XVI. és XVII-ik száz évben*. Keresztény Magvető, 24. évf. (1889), 95–117.

Kanyaró Ferenc: *Unitáriusok Magyarországon, tekintettel az unitarizmus általános történetére*. Kolozsvár, 1891, Lehman–Baldi Kiadó.

Kénosi Tőzsér János–Uzoni Fosztó István: *Az unitárius egyház története*. I. köt. Kolozsvár 2005, Erdélyi Unitárius Egyház.

Kovács Sándor: *Unitárius egyháztörténet*. Kolozsvár, 2009, Protestáns Teológiai Intézet.

Selinger Sándor: *Erdélyi unitárius egyházkörök térinformatika alapú történeti eseményrekonstrukciója és adatbázis-szerkezete*. Keresztény Magvető, 118. évf. (2012), 335–342.

Selinger Sándor–Winkler Gusztáv: *Erdélyi unitárius egyházközösségek és egyházkörök változó közigazgatási térben és időben*. Keresztény Magvető 119. évf. (2013), 410–418.

Selinger Sándor: *Egykori Belső-Szolnoki Unitárius Egyházkör és településeinek térinformatikai alapú adatbázisa*, Keresztény Magvető, 120. évf. (2014). 38–48.

1. táblázat. Településkataszter. KÖZÉP-SZOLNOK és KÖVÁR unitárius egyházakörök egykori települései

	TELEPÜLÉS NEVE MAI (RÉGI) ELNEVEZÉS		UNITÁRIUS EGY- HÁZKÖZSÉG LÉTE		TEMPLOM A KÖZÖS- SÉGÉ	IDŐSÍKOK SZERINTI KÖZ- IGAZGATÁSI BESOROLÁS						
			-tól	-ig		N/A	Igen/Nem	XVII. sz. eleje	1787	1857	1910	1968
1	Ákos (Ákosmonostora)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
2	Érgiolt (Gírold)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
3	Érhatvan (Hatvan)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
4	Érindszent (Mindszent vagy Adyfálva)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
5	Érszakácsi (Szakácsi)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
6	Nagypacal (Érszöllős)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	B		
7	Tasnád	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
8	Tasnádszántó (Szántó)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
9	Tasnádszilvás (Szilvás)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	SM		
10	Kraszna	1571	1646			B	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
11	Krasznahorvát (Horvát)	1571	1646			B	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
12	Magyarkecel	-	-	x		B	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
13	Ráton	1571	1646			B	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
14	Varsolc	1571	1646			B	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
15	Almásrákos	-	-	x		D	B-Sz	Sl	Sl	Sl		
16	Szilágypátelek (Bodon)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
17	Bádon (Báldon)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
18	Magyarbaksa	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
19	Sarmaság	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
20	Szilágykövesd (Kövesd)	-	-	x		K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
21	Szilágyásámon (Sámson)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		
22	Zilah	1571	1646			K-Sz	K-Sz	Sl	Sl	Sl		

TELEPÜLÉS NEVE MAI (RÉGI) ELNEVEZÉS	UNITÁRIUS EGY- HÁZKÖZSÉG LÉTE		TEMPLOM A KÖZÖS- SÉGÉ	IDŐSIKOK SZERINTI KÖZ- IGAZGATÁSI BESOROLÁS					
	-tól	-ig		N/A	Igen/Nem	XVII. sz. eleje	1787	1857	1910
	23 Szilágyosmlyó	1571	1646			B	K-Sz	SI	SI
24 Szilágyperecsen (Perecsen)	1571	1646			B	K-Sz	SI	SI	SI
25 Szilágyborzás (Borzás)	-	-	x		B	K-Sz	SI	SI	SI
26 Kórógy	1571	1646			B	K-Sz	SI	SI	SI
27 Szilágycseh	-	-	x		K-Sz	K-Sz	SI	SI	SI
28 Szilágykorond (Korond)	1571	1646			K-Sz	K-Sz	SI	SM	SM
29 Szamosdara (Dara)	-	-	x		SM	K-Sz	SM	SM	SM
30 Hídalmás	-	-	x		D	B-Sz	SI	K	SI
31 Almászentmihály	-	-	x		D	B-Sz	SI	K	SI

Megjegyzés: A településkataszterben a települések felsorolása az 1876-os közigazgatási beosztás járási hovatartozása szerint történt.

Kolozs (K) vármegye a XI. században alakult meg. Az ország 1541-es három részre szakadása után a vármegye területe az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott.

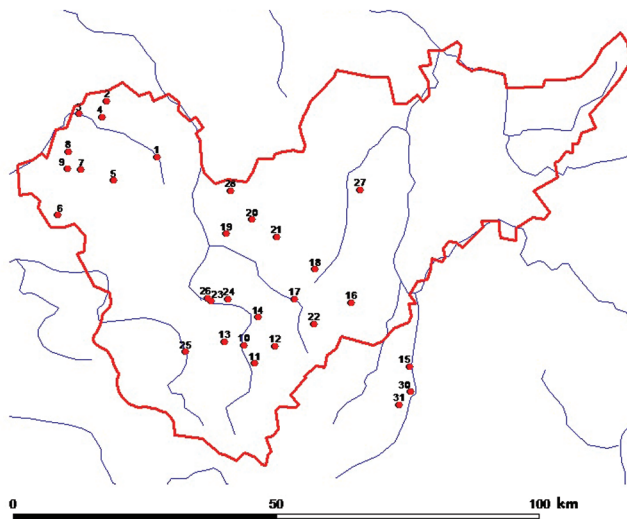
Közép-Szolnok (KSz) vármegye 1876-ban alakult Kraszna vármegye és Közép-Szolnok vármegye egyesítésével, kiegészítve Doboka vármegye Egregyi járásával.

Kővár-vidék (Kv) 1549–1876 között önálló közigazgatási terület, a Szamos–Lápos–Kékes–Kapnik folyók és a keleti vízválasztó hátságok által határolt, csak vízrajzilag egységes terület. 1876-ban területét felosztották Szatmár és Szolnok–Doboka vármegyék között.

Szatmár (SM) vármegyét Szent István király hozta létre az államalapítás és a királyi vármegyerendszer megszerzése idején Szatmárvár központtal.

Szilágy (SI) vármegye 1876-ban alakult Kraszna vármegye és Közép-Szolnok vármegye egyesítésével, kiegészítve Doboka vármegye Egregyi járásával.

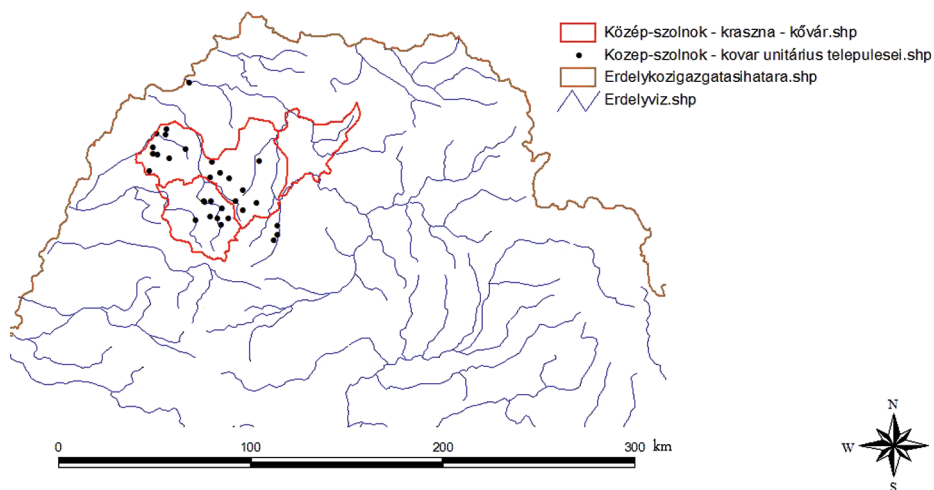
AZ EGYKORI KÜLSŐ-SZOLNOK–KŐVÁR-VIDÉKI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖR ÉS TELEPÜLÉSEI

Shape	ID	Települések
Point	1	Ákos
Point	2	Érgyólt
Point	3	Érhatvan
Point	4	Érindszent
Point	5	Érszakácsi
Point	6	Érszöllős
Point	7	Tasnád
Point	8	Tasnádszántó
Point	9	Tasnádszilvás
Point	10	Kraszna
Point	11	Krasznahorvát
Point	12	Magyarkecel
Point	13	Ráton
Point	14	Varsolc
Point	15	Álmásrákos
Point	16	Szilágypaptelek
Point	17	Bádon
Point	18	Magyarbaksa
Point	19	Sarmaság
Point	20	Szilágykövesd
Point	21	Szilágyásmon
Point	22	Zilah
Point	23	Szilágysonlyó
Point	24	Szilágypercsen
Point	25	Szilágyborzás
Point	26	Körögy
Point	27	Szilágycseh
Point	28	Szilágykorond
Point	29	Szamosdara
Point	30	Hida Imás
Point	31	Álmásszentmihály

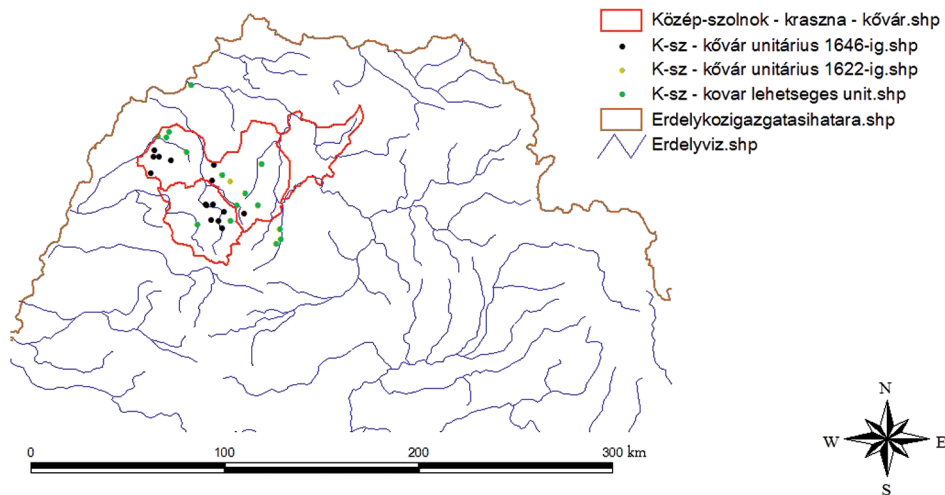
1. ábra

AZ EGYKORI KÖZÉP-SZOLNOK–KŐVÁR-VIDÉKI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖR DOKUMENTÁLT ÉS LEHETSÉGES EGYHÁZKÖZSÉGEI

2. ábra

AZ EGYHÁZKÖZSÉGI LÉT IDŐINTERVALLUMAI
AZ EGYKORI KÜLSŐ-SZOLNOK–KŐVÁR VIDÉKI EGYHÁZKÖRBE

3. ábra